

TÓTH FERENC

„MENNYI BIZONYTALANSÁGNAK KISZOLGÁLTATVA BOLYONG AZ EMBER A FÖLDÖN...”*

A Rákóczi-emigráció és történelmi jelentősége

■ II. Rákóczi Ferenc életéről, az általa vezetett szabadságharcról és tágabb értelemben vett Rákóczi-korszakról könyvtárnyi irodalom született az elmúlt évszázadok során, és a történelmi események megítélése is folyamatosan változott. A 19. század óta szinte valamennyi történelmi korszakban kialakult egy Rákóczi-kép, amelyet nagyban befolyásoltak a jelentősebb aktuálpolitikai és világtörténelmi események. Így nem meglepő, hogy a Nagyságos Fejedeleme a magyar történelem egyik legnépszerűbb nemzeti hőségévé vált, akinek az emlékét szinte valamennyi magyar helységben őrzi egy utca, tér vagy intézmény. II. Rákóczi Ferenc nemcsak a magyar történelem kedvelt személyisége, de hasonló népszerűség övezi személyét számos európai országban, mint például Lengyelországban, Franciaországban vagy Törökországban. Ez elsősorban annak köszönhető, hogy Rákóczi az általa vezetett szabadságharc (1703–1711) bukása után hosszú száműzetésbe kényszerült.

Az emigráns fejedelem és bujdosótársainak története nemzeti történelmünk egyik legnépszerűbb, egyúttal nagyon sok vitát kiváltó témája volt, amelynek a megítélése korszakonként változott. II. Rákóczi Ferenc fejedelem élete utolsó korszakának (1711–1735) már több neves történészünk szentelt tudományos munkát. Az elsők között Szalay László, Thaly Kálmán és Márki Sándor foglalkozott e kérdéssel.¹ A 19.

...II. Rákóczi Ferenc életének utolsó szakasza olyan korra esett, amelyben a magyar függetlenségi mozgalmak lehetőségei a minimálisra csökkentek.

*Rákóczi Ferenc: *Vallomások – Emlékiratok*. Szerk. Hopp Lajos. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1979. 634.

század romantikus nemzeti függetlenségi lelkesedéstől áthatott Rákóczi-kultusza a Rodostóban elhunyt fejedelem hamvainak hazahozatala idején érte el tetőpontját, és vezette be örökre II. Rákóczi Ferencet a legnevesebb magyar uralkodók és nemzeti hősök előkelő panteonjába. Az idilli képet egy addig kevésbé ismert történész, Szekfű Gyula kritikusabb hangvételű munkája zavarta meg. *A száműzött Rákóczi* 1913-as megjelenése fordulópontot jelentett a téma magyar historiográfiájában.² Addig feltáratlan levéltári források alapján Szekfű rámutatott az emigrációban élő Rákóczi tevékenységének árnyoldalaira is, és kiemelte személyiségének gyengeségeit. Szembefordulva a romantikus, idealizáló történetírással, tudományos kritikával, ám aktuálpolitikai jellegtől sem mentesen kezelte a tragikus sorsú fejedelem utolsó húsz évének eseményeit, amelyet a történeti fejlődéssel ellentétes folyamatnak ítélt. A könyv fogadtatása meglehetősen viharosnak volt mondható, és a modern magyar történetírás egyik legnagyobb vitáját gerjesztette.

A kérdés kutatása több évtizedes megtorpanás után Köpeczi Béla nagy ívű tudományos monográfiájában (*A bujdosó Rákóczi*) összefoglalta és részben rehabilitálta a Szekfű-féle monográfiában felvázolt negatív képet.³ Köpeczi Béla szinte az összes ismert szóba jöhető levéltári forrást feldolgozva minden eddiginél teljesebb képet alkotott Rákóczi személyéről és életének utolsó korszakáról. *A bujdosó* és *száműzött* szavak tudatos használatával, amelynek árnyalatbeli különbségeit más európai nyelveken szinte lehetetlen kifejezni, elkülönült két historiográfiai nézet elsősorban a fejedelem személyére összpontosítja a figyelmet. A számos vitát okozó és rejtélyes kérdéseket felvető Rákóczi-szabadságharc utáni emigráció homályzónáit mindenképpen érdemes a további kutatások eredményeinek tükrében megvizsgálni és néhány ponton átértékelni.⁴

A Rákóczi-emigráció újabb kutatásai számos területen hoztak érdekes eredményeket az utóbbi időszakban.⁵ Itt elsősorban a hadtörténeti, valamint az irodalom- és művelődéstörténeti kutatásokra szeretném felhívni a figyelmet. A hadtörténeti kutatások egyik fontos eredménye a szabadságharc utáni idegen zászlók alatt küzdő magyarok számának, katonai teljesítményének és a huszár-ság európai elterjedésének bemutatása volt.⁶ Az irodalomtörténeti stúdiumok terén II. Rákóczi Ferenc fejedelem száműzetésében írt a nyolcvanas és kilencvenes években megjelent idegen nyelvű szövegeinek kritikai kiadása után az elmúlt időszakban a *Confessio Peccatoris* című – magyarul *Vallomások* – a téma szempontjából alapvető fontosságú művével kapcsolatos kutatások kerültek előtérbe.⁷ Hasonlóan fontos eredmények születtek Mikes Kelemen emigráns magyar író és fordító munkásságával kapcsolatban, különösen a *Törökországi levelek* című híres művének újabb fordításainak köszönhetően immár kiterjedt nemzetközi kontextusba ágyazva fedezhetjük fel újra a magyar irodalom e különleges gyöngyszemét.⁸

A szatmári béke és az emigráció kezdete

■ A Rákóczi-szabadságharc során a fejedelem elsősorban a francia király részéről kapott jelentős segítséget. Ugyanakkor 1709 után a francia segítség megszűnt, és Rákóczi küzdelme reménytelenül elszigetelődött az európai hatalmi helyzetben. A kurucok számára elkerülhetetlen volt a császáriakkal való béketárgyalások megkezdése, amelyre 1710 augusztusában került sor. A fejedelem szeretne volna a tengeri hatalmak közvetítő segítségét is igénybe venni, ezért követeket

küldött az angol, a francia és a holland kormányokhoz. A szabadságharc utolsó szakaszában Rákóczi fejedelem I. Péter cártól remélte még a magyar függetlenségi mozgalom megegyését. Ám, amíg a fejedelem külföldön tárgyalt, császári részről Pálffy János, kuruc részről pedig Károlyi Sándor gróf a szatmári békeszerződés aláírásával (1711. május 1.) elejét vette a további küzdelmeknek.⁹ A békeszerződés 300. évfordulójának tudományos rendezvényei és publikációi nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy e fontos történelmi eseményt új kutatási eredmények segítségével és különféle nézőpontokból tekintve más megvilágításban ábrázolhatjuk.¹⁰

Bár Rákóczi mindvégig ellenezte a megegyezést, a magyarországi közhangulat ekkor már erősen hajlott a kompromisszum irányába. A vezérlő fejedelem először a Lengyel Királyság déli részén talált menedéket, ám ez a menedék kockázatosnak bizonyult a magyar határ közelsége miatt. Egy megghiúsult merénylet után a fejedelem az északi Danckába helyezte át székhelyét. Ebben a kikötővárosban határozta el magát franciaországi útjára, abban a reményben, hogy ott sikerül majd meggyőzni a királyt a támogatásának szükségességéről. 1712 végén kibérelt egy angol hajót, amely Koppenhága, Marstrand és az angol Hull kikötők érintésével a normandiai Dieppe-ig szállította az emigráns fejedelmet.

XIV. Lajos udvarában

■ Az 1713. január elején Normandiában partra szálló nagyságos fejedelem egyenesen Párizsba sietett, ahová január 28-án érkezett meg. Ekkor már túl késő volt ahhoz, hogy bekapcsolódhasson a béketárgyalásokba, ezért a francia király környezetében próbálta a magyar függetlenségi törekvéseket támogatni. A törvényes uralkodója ellen lázadó fejedelem jelenléte elég kényes volt a császárral éppen békét kereső XIV. Lajos számára. Ezért a Napkirály becses vendége inkognitóban, „Sáros grófjaként” volt kénytelen az udvarban meghúzni magát. Az utrechti és rastatti békeszerződéseket az emigráns kurucok teljes mellőzésével kötötték meg a tárgyaló nagyhatalmak. A magyarok ügyével szemben a császári tárgyalók sikeresen állították szembe a dél-franciaországi katalán lázadókat, és így kölcsönösen „magukra hagyták” a törvényes uralkodójuk ellen felkelt hajdani szövetségeseiket. Az utrechti békeszerződés tricentenáriuma (2013) alkalmával tartott nemzetközi konferenciák egyik örömteli eseménye volt, hogy – hasonlóan más európai nemzeti mozgalmakéhoz – egyre nagyobb figyelem fordult a magyar szabadságharc és az azt követő emigráció története iránt.¹¹

Az idős XIV. Lajos halála (1715) fordulópontot jelentett Rákóczi életében. A versailles-i udvari emberből lassan külvilágtól elforduló remete lett, akit mélyen megérintettek a janzenizmus tanai is. Grosbois-ban a kamalduli szerzeteseknél bérelt egy kis lakást, és elkezdte írni a *Confessio Peccatoris* című emlékiratát, a latin nyelvű magyar vallásos irodalom egyik remekét. Visszavonulása nem jelentett teljes elszigeteltséget, hiszen folyamatosan követte a külpolitikai eseményeket. A kiújuló osztrák–török háború újabb lehetőséget kínált a magyarországi felkelés kirobbantására, s Rákóczi elfogadva a szultán meghívását, 1717-ben elhagyta Franciaországot, és török földre utazott. A források szerint Rákóczi 1717. szeptember 16-án Marseille-ben szállt hajóra.¹² Rákóczi franciaországi tartózkodása egy cseppet sem volt a korabeli francia kormányzat ínyére, és a régens, az orléans-i herceg országa szövetségi rendszerének gyökeres megváltoztatását tartva szem előtt kifejezetten támogatta Rákóczi távozását. Rákóczi visszaemlékezé-

sei szerint az osztrák–török háború híre mellett a Spanyol Királyságban a Giulio Alberoni kardinális államminiszter vezetése alatt készülődő újabb háború reményében határozott az utazás mellett. A spanyol külpolitika komolyan számolt a Rákóczi-val való együttműködés lehetőségével, s ennek céljából még 1717 novemberében V. Fülöp király Jacques Boissimène ezredest küldte utána, akitől indirekt módon a szultán támogatását remélte az új spanyol revíziós politika számára. Boissimène, aki egyébként a régens kormánya számára is kémkedett, a spanyol külpolitikában egy eddig ismeretlen módszert igyekezett alkalmazni, amely a franciák által sikeresen alkalmazott kelet-európai osztrákellenes szövetségi politika közvetett változatának tekinthető.¹³

Rodostó, a fejedelem utolsó stációja

■ A fejedelem és kísérete végül október 10-én érkezett meg Gallipoliba. A török földre siető Rákóczi sajnos ismét későn érkezett ide ahhoz, hogy aktív politikai szerepet játszhasson a háborúban és az azt követő béketárgyalásokon. Rákócziék Törökországba való érkezésével a száműzött fejedelem és kísérete számára egy új korszak kezdődött, amely hamarosan letelepedésük utolsó állomásához vezette őket. Az emigráns magyarok csalódására a háború már gyakorlatilag befejeződött, amikor a szultán Drinápolyban érdemben foglalkozni kezdett a magyar emigránsok ügyével, a pozsareváci békekötés (1718. július 2.) pedig az aktív alkalmazásuk reményét is szertefoszlatta. Az 1718. június 5-én angol–holland közvetítéssel elkezdődő tárgyalások során Rákócziéknek újra diszkrét passzivitásba kellett visszavonulniuk, mivel a kiadatásuk is felmerült a béketárgyalások során. Miután a kiadatást nem sikerült elérniük, a császári tárgyalók megpróbálták kiutasítani a magyar rebelleket az Oszmán Birodalom területéről. Végül is a karlócai békéhez hasonlóan az a kompromisszumos megoldás született – ahogyan azt a július 21-én megkötött béke 15. pontjában megfogalmazták –, hogy a magyar szabadságharc vezetőit a határtól távoli helyen kellett letelepíteni, családjukkal együtt. A feltűnést elkerülendő – és főleg a császári tiltakozás miatt – a Fényességes Porta a Márvány-tenger partján fekvő kikötővároskát, Rodostót jelölte ki a magyar emigránsok szálláshelyének.¹⁴

A fejedelmet és kíséretét szállító gálya csak 1720. április 16-án indult el Jenikőből, és harmadnapra ért Rodostóba. Rákóczi bizonyíthatóan nem szándékozott végleg letelepedni Törökországban. 1720-ra viszont nyilvánvalóvá vált, hogy az európai viszonyokat meghatározó négyes szövetségben fontos szerepet játszó francia külpolitika számára Rákóczi visszatérése elképzelhetetlenné vált. A száműzött fejedelem kényszerhelyzetbe került, és ennek következtében nem maradt más választása, mint elfogadni a török menedéket. Nem sokkal a megérkezésük után a magyar bujdosók egy új emigrációs központot hoztak létre a Márvány-tenger partján fekvő soknemzetiségű kisvárosban, ahová egyébként a 18. században más európai országokból származó emigránsokat, például lengyeleket is letelepített az oszmán vezetés. Rodostó egyszerre volt a bujdosó Rákóczi szellemi műhelye és a száműzött fejedelem diplomáciai főhadiszállása. Rákóczi Rodostóból is igyekezett bekapcsolódni a nemzetközi politikai életbe. Követeket és emlékiratokat küldött a különböző európai udvarokba, elsősorban Versaillesba. Rákóczi fejedelem diplomáciai terveinek szövögetése, emlékiratainak és egyéb műveinek megírása és a szenvedélyes asztalos, esztergályos munkálkodásai mellett igen ájtatos életet élt. A gyakori imádság és misehallgatás a bujdosók

mindennapi életének állandó részévé vált. Amikor Rákóczi 59 éves korában, betegségben elhunyt száműzött honfitársai körében, halálával egy nagy remény foszlott szét a magyar függetlenségi mozgalmak számára, mivel sokoldalú karizmatikus személyiségét utódai nem tudták pótolni.¹⁵

A Rákóczi-emigráció és a francia külpolitika

■ A Rákóczi-emigráció török földre való érkezése idején Jean-Louis de Bonnac (1716–1724) konstantinápolyi francia nagykövet volt hivatalban. Bonnac márki már régi ismerősnek számított Rákóczi és kísérete számára, hiszen a Rákóczi-szabadságharc és az északi háború (1700–1721) idején különböző diplomáciai hivatalai során folyamatos kapcsolatban volt a magyar függetlenségi mozgalom vezetőivel. Az oszmán főváros közelsége valószínűleg lehetővé tette a magyar emigránsoknak a konstantinápolyi francia követtel, annak családjával és környezetével való szorosabb kapcsolattartást. Amikor a bujdosó magyarokat a Porta áthelyeztette Rodostóba, a távolság miatt kicsit körülményesebb lett ez a kapcsolat, de nem szakadt meg.

A konstantinápolyi francia követség levelezését áttekintve megállapítható, hogy a francia diplomácia folyamatosan tájékozódott a rodostói magyar kolónia tevékenységéről. Ez a figyelem természetesen nagyban függött a fejedelem és a francia követek személyes kapcsolatától is. A Bonnac márkit követő francia követ, Jean-Baptiste d'Andrezel vicomte volt, akit II. Rákóczi Ferenc közeli ismerősének és szellemi útítársának tekinthetünk a fennmaradt levelezésük alapján.¹⁶ A két személy közötti szellemi rokonságot mi sem bizonyít jobban, mint az a tény, hogy Rákóczi fejedelem az 1716. május 30-án a kamalduli szerzetesekkel megkötött szerződés szerint azt a házat bérelte Grosbois-ban, amelyben korábban D'Andrezel vicomte lakott. A kamalduliak révén szoros kapcsolatba kerültek a janzenizmussal is, amelynek Rákóczira gyakorolt hatását már sokan bizonyították.¹⁷

Szintén jó viszonyt ápoltak a rodostói magyar emigránsok a későbbi konstantinápolyi nagykövetekkel, a D'Andrezel vicomte tragikus hirtelenséggel bekövetkező halála után kinevezett Villeneuve márkival, annak utódjával, Castellane gróffal, majd az őt felváltó Des Alleurs gróffal is, aki egyébként a II. Rákóczi Ferenc mellett tevékenykedő rendkívüli francia követ fia volt. Rákóczi a francia követeken keresztül juttatta el memorandumait és tervezeteit a francia királyi udvarba. Az 1725. november 31-i a Habsburg Monarchia európai térnyerését bemutató és a cambrai-i kongresszuson a saját érdekeinek pártfogását kérő memorandumában egyebek mellett kitért a pozsareváci béke francia érdekek szempontjából negatív kereskedelmi hatásaira is. Rákóczi, úgy tűnik, más szempontból is érdeklődött a földközi-tengeri kereskedelem lehetőségei iránt. Ebben az időszakban bonyolódott bele a száműzött fejedelem a Szekfű Gyula által is pelengérré állított kétes hírű kalandba, amely a „kalózfejedelemség” néven került be a magyar történetírásba. Egy angol kalandor, bizonyos Ploutman javaslatáról volt csupán szó, amelyben a Földközi-tenger kereskedelme biztonságának elősegítésére kalózkokat kívánt letelepíteni az Oszmán Birodalom területén, és e tervéről Rákóczival is tárgyalt, aki ezt az alkalmat is meg kívánta ragadni a tényleges politikai szerepvállalásra. A tervezet lényege az volt, hogy egy kalózokból álló, a Portának adózó fejedelemséget kívántak létrehozni, amelynek célja a földközi-tengeri kereskedelem biztonságának növelése volt. A francia diplomácia először

érdeklődést mutatott e terv iránt, később azonban elzárkózott a kétes hírnevű kalandorral való együttműködéstől.¹⁸

A rodostói emigránsok természetesen nem adták fel a reményt, hogy visszatérhessenek hazájukba, de a száműzetés keserveit más alternatív megoldásokkal is megpróbálták enyhíteni. 1731-ben például Mikes Kelemen Ilosvay Jánossal együtt egy különös tervet kovácsolt: az Oszmán Birodalom magyar határhoz közel eső lakatlan területén egy magyar menekültekből álló kolóniát szerettek volna létrehozni. A projekt 1732-ben már önálló szuverenitással rendelkező ütközőállam alapításaként került a francia nagykövet elé, aki azt egyszerűen légből kapott ötletnek tekintette. Mindenesetre a realitástól távol álló ötlet később még egy az Oszmán Birodalom felosztására vonatkozó terveket összefogó gyűjteménybe is bekerült.¹⁹

Rákóczi életének utolsó éveiben továbbra is főleg a francia és spanyol diplomáciát ostromolta a magyarországi diverzióra vonatkozó terveivel. A valóságtól egyre jobban elrugaszkodó tervezetekről a fejedelem kíséretéhez csatlakozó külföldi ügynökök kémtevékenysége folytán a császári udvar szinte naprakész információkkal rendelkezett. Az öreg Rákóczi kapcsolatba került kora neves renegetjaival, mint a híres Bonneval pasával vagy a kolozsvári születésű Ibrahim Mütefferikával is, aki egyébként hivatalos tolmácsként és portai ügyvivőként is segítette a Rákóczi-emigrációt. Az idős fejedelmet a külföldi kalandorokba vetett bizalma kissé elidegenítette saját honfitársaitól is, és ezáltal tovább fokozódott az elszigeteltsége.

A rodostói magyar emigrációs szellemi központ

■ A rodostói magyar emigránsok s legfőként II. Rákóczi Ferenc szellemi teljesítménye méltán érdemli meg az utókor elismerését. A látszólagos tehetetlenség, amelyre az emigráció kárhóztatta száműzött fejedelmünket, a bölcséleti, vallási és irodalmi tevékenység felé orientálta Rákóczit. Rendkívül nyitott volt a különféle eszmei irányzatok előtt, amelyek erőteljes hatása kimutatható az emigrációban írt műveiben is. A janzenizmus meghatározó jelentőségű volt a franciaországi Grosbois-ban és Rodostóban keletkezett francia és latin nyelvű munkáiban (pl. *Vallomások, Politikai és erkölcsi végrendelet, Emlékiratok*). Az elmúlt évtizedek kutatásainak köszönhetően egyre jobban ismerjük Rákóczi rodostói könyvtárának állományát. A török földre menekült utolsó fejedelem értékes gondolatokat hagyott hátra, amelyek aktualitása a mai olvasót is elgondolkoztatják. Egyik kevésbé ismert, a *Bölcs Musztafa beszélgetése egy Zarándoknak nevezett franciával* című, D'Andrezel vicomte francia nagykövetnek küldött kéziratában a vallások közötti párbeszéd és vallási türelem eszméi mellett foglalt állást. Az írás alapján megállapítható, Rákóczi jól ismerte az Oszmán Birodalom területén élő keresztény kisebbségek helyzetét. A korabeli vallási összetűzések és keresztényüldözések feszültséggel teli időszakában Rákóczi a vallási tolerancia eszméje mellett tört lándzsát.

Rákóczi elveit kiválóan tükrözte sikeres rodostói vallási tevékenysége. Amint ismeretes, francia-oszmán egyezmények, az úgynevezett „kapitulációk” alapján a francia király az Oszmán Birodalom területén élő katolikusok protektoraként a konstantinápolyi követségén keresztül védelmet és segítséget nyújthatott az olyan kis keresztény közösségeknek, mint a rodostói magyar kolónia. Rodostóban a magyarok megjelenésével nőtt meg jelentős mértékben a katolikusok lélek-

száma, és a Rákóczi fejedelem által alapított kápolna lett a későbbi rodostói katolikus plébánia előzménye. A fejedelem igyekezett állandó papot tartani a környezetében, de később a francia követség biztosított a rodostói magyar katolikusok lelki gondozása céljából lelkipásztort. Egy francia forrás azt is megerősíti, hogy a francia követség még 1773-ban is biztosított káplánt a rodostói magyarok számára. A rodostói katolikus plébánia még a 19. század folyamán is összefogta az akkorra már őseik nyelvét sem beszélő magyarok utódait. Erről tanúskodik a rodostói magyar emigrációból származó Grégoire Keösseck (Kőszeghy Gergely), magát a rodostói magyar kolónia vezetőjének is tituláló francia konzul-ágens e század első évtizedeiből fennmaradt levelezése is.²⁰

A törökországi magyar emigráció tevékenységének másik fontos szellemi hozadéka Mikes Kelemen életműve volt. Mikes Kelemen rendkívül érzékenyen fogta fel az emigráció szellemi hatásait, és közvetítőként megtermékenyítőleg hatott a magyar nyelvű irodalomra. Mikes leghíresebb írásai, a *Törökországi levelek* 1794-ben jelentek meg, ám e viszonylag kései kiadás visszamenőleg átírta a 18. század magyar irodalmának történetét. Szintén jelentősek Mikes franciából való műfordításai, amelyek sokáig kéziratban maradtak. Rákóczi fejedelem szellemi hatásának tulajdoníthatjuk, hogy számos janzenista jellegű munkát is sikerült titkárának magyarra átültetni. Nem kizárt, hogy Mikes érintkezésben lehetett a francia követek perai rezidenciáján tartózkodó írókkal, dragománokkal (tolmács-fordítókkal) és művészekkel is, ha máshogy nem is, hát kéziratok műveiken keresztül. Valószínű, hogy olvasta a francia királyi megrendelésre készült keleti munkák fordításainak kézirateit, és bizonyára merített is belőlük a *Törökországi levelek* megírásakor. Mikes egyéni rodostói irodalmi munkásságát – a legújabb kutatások eredményei alapján – egy másik rodostói magyar emigráns utódának, François de Tott francia diplomata közreműködésével a konstantinápolyi francia követség segítségével sikerült megmenteni.²¹

A rodostói emigráció titkos tervei a Rákóczi halála utáni évtizedekben

■ A francia diplomácia nemcsak megfigyelés alatt tartotta, hanem a lehetőségeihez mérten burkoltan támogatta is a magyar emigráció mozgalmait. A rodostói magyar kolónia leginkább politikai szempontból lehetett érdekes a francia diplomácia számára, amely a 18. század során több magyar, illetve magyar származású ügynököt alkalmazott az Oszmán Birodalom területén. A hajdani kurucokban a francia diplomácia elkötelezett Habsburg-ellenes ágensekre talált, akiket könnyen felhasználhatott a különféle titkos diplomáciai manőverekben. Így vállaltak szerepet például XV. Lajos személyes titkos diplomáciájában, a *Secret du Roi*-ban, amely a hivatalos francia külpolitikával párhuzamosan igyekezett egy széles körű kelet-európai franciabarát szövetségi rendszert létrehozni, amely magába foglalta volna Lengyelországot, Svédországot és az Oszmán Birodalmat.²²

Ezenkívül a magyar emigránsok keleti nyelvekben való jártasságuk és kiváló helyismeretük miatt is alkalmasnak bizonyultak a különleges feladatokra. Küldetéseiket gyakran katonai feladatok – mint például a francia huszárezredek számára újoncok toborzása – ellátásával is kiegészítették. A török földön tevékenykedő huszártisztek francia megbízóik által kapott feladataikat gyakran időmították a magyar függetlenségi mozgalom célkitűzéseikhez. E tevékenységükkel

bekapcsolódtak a bujdosó II. Rákóczi Ferenc fejedelem diplomáciai hagyományait folytató rodostói emigránsok meg-megújuló szervezkedéseibe is. Ide sorolhatjuk Bercsényi László francia ezredtulajdonos (1720) és Tóth András francia brigádéros (1733, 1747, 1755–57) rodostói útjait. Az 1756-os osztrák–francia szövetség éles törést jelentett ebben a folyamatban, hiszen a magyar emigráns ágensek Habsburg-ellenes tevékenységét teljességgel lehetetlenné tette. A francia kelet-európai külpolitika változásainak megfelelően a korábban Tóth András ügynök munkájának folytatására felkészített fiát – a neves François de Tott-ot – később a krími, majd a közel-keleti területeken alkalmazták.²³

Rákóczi emigrációban fogant külpolitikai tervei nem maradtak teljesen elszigetelt és hatás nélküli próbálkozások, sőt akadtak számosan folytatói is a rodostói, illetve franciaországi magyar emigrációban. A francia diplomácia még sokáig nagy hasznát vette a törökül is jól beszélő magyar ügynököknek, a 17. század végi és 18. század eleji magyar rendi mozgalmak pedig szoros kapcsolatban álltak mind a Francia Királyság, mind az Oszmán Birodalom meghatározó hatalmi köreivel. E kapcsolati tőkét sikerült kihasználniuk, amikor a függetlenségi mozgalmak bukása után emigrációba kényszerültek. A rodostói magyar emigráció és a franciaországi magyar emigráció egyes csoportjai tovább erősítették e személyes szálakat, amelyek révén gyakran a két nagyhatalom közötti kapcsolattartás is szorosabbá vált. A hármas együttműködés garanciájává a hamu alatt izzó magyar függetlenségi mozgalom parazsa vált. A bujdosó fejedelem diplomáciai terveinek leghívebb követője Csáky Mihály gróf volt, aki az 1740–50-es években több magyarországi felkelésre vonatkozó tervezetet is küldött a versailles-i udvar felé.²⁴

A francia külpolitika bizonyos szempontból még egészen a 18. század közepéig változó intenzitással felszínen tartotta egy esetleges magyarországi szabadságharc lehetőségét, visszanyúlva ahhoz az évszázados diplomáciai hagyományhoz, amely szerint háború esetén a francia király osztrákellenes lázadást szító politikát folytathatott Magyarországon és Erdélyben. A 18. században, különösen a Rákóczi-szabadságharc bukása után, a francia diplomácia a magyar elégedetlenség ügyét óvatosabban, az Oszmán Birodalom érdekszférájába hárítva kezelte. Ugyanakkor igyekezett minden adandó alkalommal felhasználni a számára kapóra jövő magyar mozgalmakat a császári ellenlábásával folytatott konfliktusok, háborúk során. Az általunk vizsgált időszakban, XV. Lajos fokozottabban érdeklődött Lengyelország ügyei iránt, amely a tervezett francia szövetség legfontosabb láncszeme volt, mivel a szabad királyválasztás révén a legkönnyebben itt lehetett franciabarát uralkodót trónra juttatni. Amíg a hivatalos francia külpolitika a Habsburgokkal való megegyezést kereste, a királyi titkos diplomácia (a *Secret du Roi*) a Habsburg-ellenes franciabarát szövetség létrehozásán fáradozott. A kapcsolattartás és információszerzés során fokozottan felhasználták a rodostói és franciaországi magyar emigránsok szolgálatait.²⁵

Zárszóként megállapíthatjuk, hogy II. Rákóczi Ferenc életének utolsó szakasza olyan korra esett, amelyben a magyar függetlenségi mozgalmak lehetőségei a minimálisra csökkentek. A magyarországi török hódoltság felszámolásával és az európai francia hegemonia megszűnésével két fontos támaszukat is elveszítették a Habsburg-ellenes magyarországi mozgalmak. Tehát egy kedvezőtlenebb helyzetben és időszokban került sor az emigrációra, amely eleve kudarcra ítélte az egykori szabadságharcosok próbálkozásait. Részben ebből adódik a Rákóczi-emigráció ellentmondásos történelmi képe is, amely egyrészt a történelem hala-

dásával szembeforduló, a megbékélést akadályozó száműzötteket, másrészt pedig a megalkuvást nem ismerő, mindhalálig elkötelezett nemzeti hősokeket ábrázol. A történész feladata, hogy a kettős kép mögött rejlő morális vagy politikai előítéletektől függetlenül megpróbálja megismerni a kort s megérteni benne az embert és tetteit a korabeli források és eszmék tanulmányozása segítségével. Az emigráció politikai céljainak kudarca ellenére hangsúlyoznunk kell, hogy a szélesebb értelemben vett Rákóczi-emigráció mérlege jóval pozitívabb képet mutat. Az emigráns magyarok megismerkedtek a korabeli világ fontos hatalmi és szellemi központjaival, a kor fontos eszmeáramlataival, amelyeket – igaz jelentős késéssel – a magyar szellemi élet felé is közvetítettek. Másfelől pedig ők is gazdagították a külvilágot, a portyázó kisháborús taktika és a huszárság elterjedésével a nyugati hadművészet számára a magyarság olyan modellértékű példát adott, amelyet számos sikeres karrier és kiemelkedő teljesítmény fémjelez. A Rákóczi-emigrációt jól ismerték az európai értelmiségi körökben is. A bujdosó fejedelem kalandos élete a legkiválóbb francia írókat is megihlette. Prévost abbé híres regényei mellett Voltaire *Candide*-jában is szerepel a száműzött fejedelem. A Rákóczi-emigráció irodalmi teljesítménye is igen figyelemreméltó. A száműzött fejedelem és Mikes Kelemen a 18. századi magyar irodalom olyan egyedülálló remekeit teremtették meg, amelyek a rodostói emigráció nélkül talán soha nem jöttek volna létre. Ebből a szempontból feltétlenül vitába szállhatunk Szekfű Gyula azon állításával, miszerint „minden száműzött élete a köznek haszontalan”.

■ JEGYZETEK

1. A téma gazdag irodalmából lásd a legfontosabb monográfiákat: Szalay László: *II. Rákóczi Ferenc bujdosása*. Lauffer V., Pest, 1864²; Thaly Kálmán: *Rodostó és a bujdosók sírjai*. Athenaeum, Bp., 1889; Márki Sándor: *II. Rákóczi Ferenc (1676–1735)*. Magyar Történelmi Társulat, Bp., 1907³.
2. A kötet újabb kiadása: Szekfű Gyula: *A száműzött Rákóczi*. Holnap Kiadó, Bp., 1993.
3. Köpeczi Béla: *A bujdosó Rákóczi*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1991.
4. E kérdésről lásd: Tóth Ferenc: *Bujdosó vagy száműzött? A Rákóczi-emigráció a történelem tükrében*. Magyar Tudomány 2003. 6.sz. 678–685.
5. A 2003 és 2011 közötti jubileumi időszak, illetve a 2019-es II. Rákóczi Ferenc-emlékév során számos tudományos és kulturális rendezvényre került sor, több nemzetközi konferenciát is rendeztek, amelyekben a kor szak magyar és külföldi kutatói újabb kutatási eredményeiket bemutatva igyekeztek árnyalni a hazáért és szabadságért küzdő, tragikus sorsú fejedelem megítélését.
6. Itt fontos kiemelnünk Zachar József munkásságát, különösen a következő munkákat: Zachar József: *Idegen hadakban*. Magvető, Bp., 1984, illetve Zachar József: *Franciaország magyar marsallja, Bercsényi László*. Zrínyi Kiadó, Bp., 1987. Lásd még e témához: Tóth Ferenc: *Ascension sociale et identité nationale*. Nemzetközi Hungarológiai Központ, Bp., 2000.
7. Korábban már R. Várkonyi Ágnes professzor asszony is dolgozott a latin szöveg kritikai kiadásán, de a munkát sajnos nem tudta befejezni. Jelenleg párhuzamosan készül a szöveg latin eredetijének és francia fordításának kritikai kiadása Takács László és Tüskés Gábor vezetésével. Az elmúlt év végén jelent meg a mű 18. századi francia fordításának kritikai kiadása: François II. Rákóczi: *Confession d'un pécheur. Traduite du latin par Chrysostome Jourdain*. Szerk. Tüskés Gábor (Jean Garapon, Aradi E. Csenge, Gausz Ildikó, Hámori Nagy Zsuzsanna, Lengyel Réka, Szebelédi Zsolt, Tóth Ferenc és Tüskés Anna közreműködésével), Honoré Champion, Paris, 2020.
8. A 2011-es Mikes-évfordulóhoz kapcsolódó számos kiadvány közül kiemelendők Kelemen Mikes: *Lettres de Turquie*. Szerk. Jean Béranger – Thierry Fouilleul – Kaló Krisztina – Tóth Ferenc – Tüskés Gábor. Honoré Champion, Paris, 2011; Tüskés Gábor (szerk.): *Író a száműzetésben: Mikes Kelemen*. Universitas Kiadó, Bp., 2012; Tüskés Gábor (Hrsg.): *Literaturtransfer und Interkulturalität im Exil*. Peter Lang Verlag, Bern, 2012.
9. Lásd erről Pulyai János: *Szatmári békeség*. Sajtó alá rend., bev., jegyz., mutatók Bánkúti Imre, közrem. Mészáros Kálmán. Nap Kiadó, Bp., 2007.
10. Lásd ehhez a Századok folyóirat 146. évfolyamának (2012) 4. számát.
11. Lásd erről újabban: Tóth Ferenc: *Le traité d'Utrecht et la question hongroise*. In: Lucien Bély – Guillaume Hanotin – Géraud Poumarède (ed.): *La Diplomatie-monde. Autour de la paix d'Utrecht 1713*. Pedone, Paris, 2019. 343–356.
12. Lásd erről Tóth Ferenc: „*Ex Turcia nulla redeptio*”: 1717 – II. Rákóczi Ferenc fejedelem török földre lép. Magyar Tudomány 2017. 9. sz. 1144–1154.
13. Núria Sallés Vilaseca: „*Erdély fejedelméhez küldtek csupán*.” Jacques de Boissimène küldetése III Ahmed szultán udvarában (1717–1718). Világtörténet 2020. 3. sz. 325–334.

14. Jean Bérenger: *Habsbourg et Ottomans (1520-1918)*. Honoré Champion, Paris, 2015. 185–198; Rhoads Murphey: *Twist and Turns in the Diplomatic Dialogue: the Politics of Peacemaking in the Early Eighteenth Century*. In: Charles Ingrao – Nikola Samardžić – Jovan Pesalj (eds.): *The Peace of Passarowitz, 1718*. Purdue University Press, West Lafayette, 2011. 75–76; Tóth Ferenc: *A francia külpolitika és Magyarország a pozsareváci béke idején*. Aetas 2018. 4. sz. 20–34.
15. Lásd erről Szekfű 1993, Köpeczi 1991. Vö. Tóth Ferenc: *A bujdosó Rákóczi*. Kossuth Kiadó, Bp., 2016.
16. Köpeczi Béla (szerk.): *D'Andrezel vicomte és Rákóczi levelezése* (Folia Rákócziana 7. sz.). Vay Ádám Múzeum Baráti Köre, Vaja, 1984. Vö. Tóth Ferenc: *D'Andrezel vicomte, konstantinápolyi francia követ szellemi hagyatéka (1725)*. Századok 142. 4. sz. 1021–1040.
17. Lásd pl. Zolnai Béla: *A janzenista Rákóczi*. Szeged Városi Nyomda, Szeged, 1927. Vö. Tüskés Gábor: *A janzenizmus kutatásának néhány kérdéséhez*. Irodalomtörténeti Közlemények 2015. 2. sz. 161–180.
18. Köpeczi 1991. 388–396.
19. Tóth Ferenc: *Mikes Kelemen és a francia diplomácia*. In: Tüskés Gábor – Csörsz Rumen István – Hegedüs Béla – Lengyel Réka (szerk.): *Író a száműzetésben: Mikes Kelemen*. Bp., 2012. (Historia Litteraria, 28.) 20–21.
20. Tóth Ferenc: *Egy magyar származású rodostói francia konzul levelezése. Adatok Grégoire de Keösseck, a rodostói magyar kolónia vezetője életrajzához*. In: Kalmár János (szerk.): *Európai szemmel*. Tanulmányok Köpeczi Béla tiszteletére. Universitas, Bp., 2007. 93–100.
21. Tóth Ferenc: *Egy hiányzó láncszem, avagy újabb adalékok Mikes Kelemen Törökországi leveleinek kézirat-történetéhez*. Irodalomtörténeti Közlemények 2016. 5. sz. 631–641.
22. Lásd erről Tóth Ferenc: *Francia szolgálatban álló magyar ügynökök az Oszmán Birodalomban a XVIII. század derekán (1735–1756)*. Hadtörténelmi Közlemények 2004. 2. sz. 665–679.
23. Tóth Ferenc: *Egy magyar származású francia diplomata életpályája: François de Tott báró (1733–1793)*. MTA BTK TTI, Bp., 2015.
24. Lásd újabban Tóth Ferenc: *Szent Koronát a francia királyfinak? A rodostói magyar emigráció függetlenségi mozgalmi tervei az 1747–1748-as évekből*. Lymbus Magyarságtudományi Forrásközlemények 2019. 18. sz. 507–555.
25. Lásd erről Tóth 2014.

